Door Mischa Smeding en Marie-Louise Meuris

East meets west op De Nieuwe Ooster

Het begon voor ons in januari 2012. We kregen allerlei mailtjes van iemand die we niet kenden. Wie is toch die meneer Chateau, zeiden we tegen elkaar. En waarom maakt hij zich zo druk om een nieuw tekstbord bij het grafmonument van die Japanner? We hadden allebei geen idee en gingen op onderzoek. Een interessant en belangrijk verhaal ontvouwde zich.

Op 10 oktober 1983 werd op onze begraafplaats een replica onthuld van het grafmonument voor Ookawa Kitaroo. Deze Japanse machinebouwer overleed in 1865 in Amsterdam – een gebeurtenis die samenviel met een woelige periode in de Japanse geschiedenis. In 1542 bezochten de Portugezen als eerste Europeanen Japan. De eerste Hollanders bereikten Japan in 1600. In datzelfde jaar vond daar een veldslag plaats die voor de ontwikkeling van Japan van grote betekenis zou blijken. De slag bij Sekigahara ging om het voogdijschap over de minderjarige shogun, de 'wereldlijke keizer' (de 'goddelijke' Mikado vervulde geen politieke functies). De winnaar van de veldslag werd vervolgens zelf shogun. Veertig jaar lang stond alles in het teken van het handhaven van deze status quo. De verliezers werden verbannen naar afgelegen gebieden. Om het jaar moesten zij in Jedo (Tokio) verblijven. Gingen ze naar huis, dan bleven hun gezinnen achter als gijzelaar. Het was een effectieve manier om rebellie te voorkomen, maar toch bleef men bang voor samenspanning met de buitenlanders. Uiteindelijk leidde dit tot uitwijzing van de Portugezen en een verbod op het Christendom. Japanners zelf mochten het land niet meer verlaten.

Ondertussen

Buiten Japan nam het handelsverkeer wereldwijd toe. In 1853 verschenen Amerikaanse stoomschepen in de baai van Jedo. Men eiste een handelsverdrag en faciliteiten om schepen te bevoorraden. Onder druk van deze overmacht op zee moest de Japanse regering toegeven. Het handelsverkeer met Amerika en een aantal Europse landen, waaronder Nederland, kwam langzaam op gang. In Japan zelf zorgde dit voor de nodige onrust. De economie was niet op export berekend, met als gevolg binnenlandse prijsstijgingen. Maar ook de tegenstellingen tussen regering en feodale heren namen weer toe. Sommige vorsten wilden de buitenlanders verdrijven; anderen wilden ook handel drijven en kochten wapentuig en stoomschepen. De shogun zelf liet speciaal stoomschepen bouwen, onder andere in Nederland.

Eerste toenadering

In 1862 bezocht een Japans gezantschap, bestaande uit 38 personen, Amerika en een aantal Europese landen. Het gezelschap verbleef 34 dagen in Nederland. Met grote scheepsbouworders voor ogen zorgde Rotterdam voor een feestelijke ontvangst, onder andere op de werf Feijenoord. De directeur van de Nederlandse Handelsmaatschappij vond dat Amsterdam niet mocht achterblijven. Het gevolg was dat vijftien personen van het gezantschap een vierdaags bezoek brachten aan Amsterdam. Na de ontvangst door de burgemeester op het Willemspoortstation op 25 juni 1862 reed het gezelschap onder grote publieke belangstelling in vier open rijtuigen door de stad. Er volgden bezoeken aan een diamantslijperij, het Diaconieweeshuis, het Rijksmuseum, het Koninklijk Paleis en de Oude Kerk. De dagen erna stonden in het teken van de scheepsbouw, er werd een bezoek aan Artis gebracht en tijdens een avondconcert werd zelfs een speciaal gecomponeerde 'Marche triomphale' ten gehore gebracht, gebaseerd op Japanse melodieën. Op de laatste dag werd het bezoek afgesloten met een ontvangst op het stadhuis.

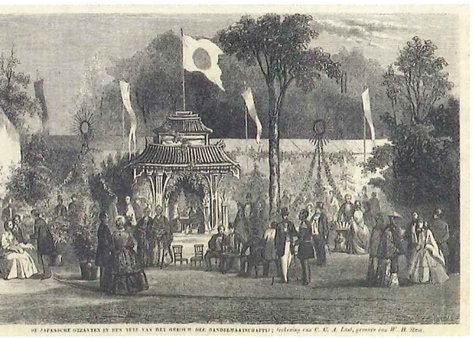

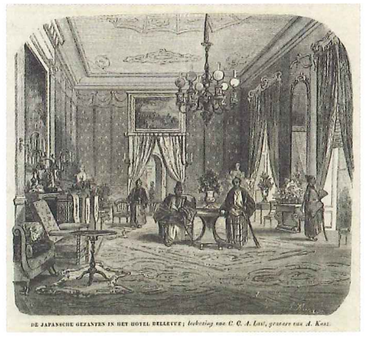

De Japanse delegatie bij een tuinfeest van de Nederlandsche Handelsmaatschappij, in Hotel Bellevue in Amsterdam en in rijtuigen voor het hotel

Westerbegraafplaats te Amsterdam, schilderij van J. Fabius J. Czn. Uit 1867. Op de achtergrond het grafmonument van Kitaroo (Amsterdam Museum)

Het begin van ons verhaal

Van 1863 tot 1866 verbleef opnieuw een groep Japanners, nu voor studie, in Nederland. De officieren waren in de leer geweest bij het Nederlandse marinedetachement in Nagasaki. Zij spraken dus een beetje Nederlands. Het verblijf van deze Japanners viel samen met de bouw van een Japans oorlogsschip in Dordrecht, de Kaiyo-maru. De Nederlandse Handelsmaatschappij had bemiddeld bij deze opdracht. De officieren waren aanvankelijk in Den Haag gehuisvest; daar leerden zij Nederlands, Frans, Engels, Duits en de theorie der zeevaartkunde. De anderen waren ondergebracht in Leiden. De juristen kregen privé-college, de anderen zaten op de Kweekschool voor de Zeevaart. De beide bootslieden maakten zelfs een grote zeereis; de commandant bezocht Amsterdam twee keer.

Replica

Na een kortstondige ziekte overleed smid/machinebouwer Ookawa te Amsterdam, in een huis op de Nieuwmarkt. Op 25 september 1865 werd het stoffelijk overschot begraven in een tweedeklasgraf. Tien Japanners woonden de begrafenis op de oude Westerbegraafplaats bij. Een jaar later vond de herbegrafenis plaats in een eersteklasgraf. Voor het zuilvormige monument werd 260 gulden betaald. In 1982 bleek van Japanse zijde grote belangstelling om iets speciaals te doen rondom Ookawa Kitaroo. Uit onderzoek bleken de stoffelijke resten in 1956 te zijn overgebracht naar het algemene verzamelgraf op De Nieuwe Ooster. Het grafmonument was daarbij verloren gegaan.
Wethouder Jan Schaeffer zag het belang van Ookawa voor de Japanse ondernemers en de Japanse gemeenschap in Nederland. Het gemeentebestuur van Amsterdam besloot daarom tot de oprichting van het comité 'Heroprichting Monument Ookawa Kitaroo'. Maar hoe maak je een replica, als het oude monument niet meer bestaat? Het Amsterdam Museum (toen nog Amsterdams Historisch Museum) bood uitkomst. In 1863 was notaris F.W. Fabius op de oude Westerbegraafplaats begraven.
Op een paradijselijk schilderij en een aquarel uit 1857 van de hand van zijn neef J. Fabius J. Czn. is het grafmonument van deze oom te zien. Op de achtergrond staat duidelijk het grafmonument van Ookawa. Had Fabius zijn oom in gedachten toen hij schilderde? Of ging het hem om het Japanse monument? Het comité zat niet met deze vragen. Het haalde de gelden bij elkaar voor de kosten van het monument en voor de vooruitbetaling van de onderhoudskosten. En in 1983 volgde een feestelijke onthulling. Het monument staat geregistreerd op vak 10A, nummer 10.

Eugène Chateau

Maar wie is nou die meneer Chateau? Wandelend naar het graf van zijn zoon was hem het monument van Kitaroo opgevallen. In zijn Japanse kennissenkring bleek zeer veel interesse te bestaan voor het verhaal over deze man en het grafmonument. Maar het bijbehorende informatiebord was niet meer leesbaar. Zou er een nieuw bord kunnen komen? Zou hij zijn Japanse connecties mogen inschakelen om de Japanse tekst over te schrijven voor dat nieuwe bord? En wisten wij eigenlijk wel dat het in 2013 precies 150 jaar geleden is dat Kitaroo en zijn groep naar Nederland kwamen?
Meneer Chateau bleek een onmisbare schakel voor ons. Want wat kwam er

Replica van het grafmonument van Kitaroo. Op de achtergrond het monument van ir. C. van Doorn

veel bij kijken voordat we een nieuwe tekst voor het informatiebord hadden! Dr. J. Moeshardt, Japanoloog, vond na veel zoeken een foto van Kitaroo in een museum in Kanagawa. Saki Nagayama, een Japanse vertaalster, stelde de Japanse tekst opnieuw op. Jascha Kraaipoel vertaalde en bewerkte de tekst in het Nederlands. Gilles Paternostre, student Japans, zette de tekst in een speciaal bestand, zodat het geschikt werd voor het bord. Al deze mensen zijn contacten van Eugène Chateau. Hij is zijn ruim 80 jaren voor ons in goud waard!

September 2013

Op 6 juni 2013 is het precies 150 jaar geleden dat de groep Japanners aankwam in Rotterdam. De meesten keerden in 1866 terug naar Japan met de Kaiyo-Maru. Een van hen, Enomoto Kamajiro, startte met dit schip een mislukte revolutie om van Japan een republiek te maken. Dezelfde man haalde vele jaren later ingenieur Cornelis van Doorn (1837-1906) naar Japan, een van de 'watermannen' die aan de bakermat stonden van een technische stroomversnelling.
Met deze ontdekking was voor meneer Chateau en ons de cirkel rond. Want het grafmonument van Van Doorn ligt pal tegenover de replica van Okawaa Kitaroo. De omgeving van het monument van Okawaa Kitaroo is inmiddels opgeknapt en opnieuw aangeplant. De opdracht voor het nieuwe informatiebord is gegeven. Een belangrijk historisch stukje Japan in Nederland krijgt letterlijk en figuurlijk een nieuw gezicht. Tijd voor een bijzondere herdenking in september! ■

Bronnen:
H.J. Ernst, 'De eerste Japanners in Amsterdam', in: *Ons Amsterdam* jrg. 35.
Ir. Bessel Vrijhof, *Ir. Cornelis Johannes van Doorn 1837 – 1906, Waterman in Japanse dienst,* 2012.

Mischa Smeding is medewerker Stafbureau en Marie-Louise Meuris is directeur van De Nieuwe Ooster.